

SAIZARBITORIA ETA IRAGANA

0-leturia eta egunero hasten delako

1-astroak (ehun metro)

2-itsasoa mehatxu (ene jesus)

3-magnolia (hamaika pauso)

4-katua, usoa, zezena, sardina, txitxarroa, zerria (bi bihotz)

5-giza animalia neurotikoa, heriotzaren beldurra (hamaika pauso)

6-euskaldun: gerra zibila (gudari zaharraren gerra galdua); ETA (ehun metro, aitarengana zubi)

7-aita (asaba zaharren baratza)

8-ama: ene jesus; hamaika pausoko ametsa; martutene: masturbazioa (zubia, errurantz)

9-pasioak, aurreko guztiaren kristalizazio pertsonala: errua (martutene), jelsia (ene jesus, bihotz bi, martutene), aurrekari iluna (martutene)

10-patua (ene jesus, gorde nazazu lurpean)

11-transfigurazio estetiko

12-idazle: neurosia (rossetti, martutene), oroimena (hamaika pauso, martutene), aspertu arte errepikatu, zer idatzi ETA-z (ehun metro, hamaika pauso, martutene)

13-egia (marcel martin, bi bihotz, bihotz bi)

14-transmisioa (martutene)

15-iragana bere tokian: Saizarbitoria, eudaimonista; sagastizabalen jaio, errugabetze aktiboa (martutene), erlikiak urpera (asaba zaharren baratza), Benito (bi bihotz), irudimena (kandinsky-ren tradizioa)

0-IAZKO HITZALDIAREKIN LOTURA: LETURIAREN EGUNKARI EZKUTUA ETA EGUNERO HASTEN DELAKO

Saizarbitoriari idatzi diren milioika nobelen artean bat aukeratzeko eskatu, eta Leturiaren egunkari ezkutua lehenetsi zuen.

Biak dira giro berdintsuaren kume, biak oso frantsesak. Txillardegiren eta Saizarbitoriaren nortasunak dira desberdinak, eta horrek badu eragina noski giro frantses hori bereganatu eta ondoren isurtzeko moldean, beren eleberrietako pertsonailetan eta ideietan. Biok bat datozen arren gizakia ezertarako balio ez duen pasioa dela baieztatzeko orduan, alferrikako grina, pasio inutila, Sartrek zioen bezala, nabarmenagoa da kutsu soziologikoa Egunero hasten delako-n; Txillardegik introspektziora jotzen du gehiago.

Bai Txillardegik eta bai Saizarbitoriak, garrantzi berezia ematen diote giza gogoaren joera alferrikako bezain ezinbesteko bati, bizimodu zentzudun eta atseginaren eragozpen nagusi: iraganaren zamaren pean ito beharra, izan dadin denboraren joana onartzeko ezinagatik, dagoena aldakorra dela eta inoiz ez dela itzuliko (Txillardegi), izan dadin oroitzapen mingarri batean

gurutziltzaturik gelditzeagatik, behar bezala irentsi eta atzean utzi ezinik (Saizarbitoria).

Txillardegik natura maite du, Leturiak zoriona naturan eta bakardadean aurkitzen du maizenik. Gogoko du bere sentipenak, sentimenduak eta arrazoiak, bere burua, naturako bakarlekuetan aurkitzea eta aztertzea. Hori bai, ez da natura basatia izaten, baizik mendixka, lorategia edo parkea, Leturiaren egunkari ezkutua-ko parke urmaelduna bezala, Zerubide, bere bankutxoekin.

Aitzitik, Saizarbitoriari bakardadea ez zaio laket: batetik, bere buruarekin bakarrik egotea pairagaitz zaio, eta, bestetik, errukigarri zaio jende bakartia, gure gizarteek jendea bakardadera derrigortzen duten egoerak gorroto ditu, aurka egingo die. Adibidez, neska gaztea tren geltokian bakarrik trenaren zain, maleta alboan duela, eta ondoko erromesaldia medikuz mediku, ea nork egingo dion abortua, mediku gehienen aldetik errieta, mespretxua edo hoztasuna jasotzen duela.

Gisèleren bakardadeak “Berritsu” deitu izan denaren gupida ere pizten du. (Bide batez, gutxietsi egin izan da pertsonaia hori, berritsukeria leporatu eta horixe hartu baita haren ezaugarri nagusitzat, baina pentsalari interesgarri bat da, erlatibista antidogmatiko sentibera, biziki komunikatiboa, eta tren geltokiko tabernako edota lokutorioko gogoetak freskoak bezain ausartak dira, eta aberatsak beren aniztasunean: estiloaz eta heziketaz, gustu estetikoaz, gaizkiaren eta ongiaren kopuruak aldagaitzak direla ziur jakiteak ekarri beharko lizkigukeen aldaketez gure jarrera moraletan, naturaren krudelkeriaz, antisorgailuez eta etorkinez, Aldous Huxleyren “Bai mundu berria” eleberriaz, larru jotzeaz eta maitasuna egiteaz, gaztediaz...)

Historia-irakasle kalakari hau eta Gisèle arbuio batean datoz bat (eta horrek Txillardegirengandik urrutiratzen ditu): beraientzat natura gaiztoa da, indartsuak beti menperatzen baitu ahula, naturak malderrari ez dio inongo babesik eskaintzen.

Kontrakotasun horren adierazpen da, halaber, Txillardegik eta Saizarbitoriak hain animalia desberdinak aukeratu izana beren nobeletarako. Txillardegiren eleberrietan oso indartsua da ugaztunaren presentzia: zakurra (Leturiaren egunkari ezkutua-n, zehazki, Miren maitearen Pintto), ziminoa, katua eta zaldia. Txillardegik ez zuen alferrik abiarazi euskal eleberriaren historiako Ugaztunaren Aroa.

Saizarbitoriarenean ugaztuna bezain garrantzitsua da arraina. Animalari dagokionez heriotzari lotzen zaiola du berezitasun nagusi: sardina latan da txapeldun, baina Luxio muslaria hiltzen duen zezen-buru disekatua ere hor dago, hormatik desitsatsi eta Luxioren gainean erorita, edota, bestelako aldarte batez, etakidearen odola miazkatzen duten usoak.

Bi idazle on ikuspuntu politikoaren arteko alde naturalaren aurrean duten jarrera desberdinetatik ere ondoriozta liteke hein batean: Saizarbitoria gizarte-gaiek mugiarazten dute batez ere, natura ankerrak edo gizarte ergelak baztertutakoak babesteko gogoak, hala nola zaharrak, gudari ohi maingiak, nahi gabe haurdun gelditutako neska gazteak...

Txillardegik, aldiz, giza harrokeriak desagerrarazi nahi lituzkeen diferentzia naturalen alde borrokatzen du. Giza harrokeriak gainerako animaliangandik bereizi nahi izaten du, giza berezitasuna kosta ahala kosta gailendu, edo bestela jende eta herri desberdinak uniformatu. Halatan, kaiolaturiko ziminoak eta hartzak piztuko dute Txillardegiren gupida, labarretik amilduriko astoak; edo giza aurrerapen inperialaren izenean suntsitu nahi diren herri txikiak, hala nola gurea. Aberriaren aldeko borroka armatuari dagokionez, Txillardegik bikotekidearengandik bereizi behar mingotsa azpimarratzen du eskuarki, historiari ekitekotan biologiari, maitearen epeletik, aldendu behar zaila; Saizarbitoriak, berriz, ekimen militarrik bikote-bizitzari eta ugaltzeari dakarkion hondamendia nabarmentzeko joera izaten du.

Edonola ere, Saizarbitoria alaiagoa da. Bizitza egunero hasten da, eta Gisèle, abortatu ondoren, berpiztu egiten da, bizipoza berreskuratzen du. Txillardegiren ezkortasunak, ostera, ez du zirrikiturik. Bizitza liluratzea da, eta liluratze oro abortu eginik itzaltzen da ezinbestez. Herioren nagusitasuna errotikoa da antiguatarrarenean. Saizarbitoriaren gurarietako bat, kontrara, hauxe litzateke: hiltzen ari garen artean, bila edo asma ditzagun jendartean ahalik eta oinazerik apalena nozituz moldatzeko jokabideak; guztiok hiltzera goazenez, hilerrira bidean, gorputzak usteltzen zaizkigun bitartean, konta diezazkiogun elkarri desira eroari eta gorputzen usteltzeari buruzko istorio hunkigarri eta barregarriak.

2-ITSASOA. NAUFRAGO SUIZIDA

Bizia itsasotik dator, baina Ene Jesus-en itsasoa da biziaren mehatxurik larriena. Itsasoaren erruz eritu eta hil zen protagonistaren aita. Bulegoak kai gainean dauzkan itsas enpresa batentzat lan egiten zuen, portuz portu marinel, eta enpresako ugazabak, K. eta D., itsasoa bezain maltzur eta siniestroak dira.

Bestalde, Margak itsasoan edo itsasotik hurbil piztuko dio protagonistari bere desira azkenik hiltzailea: Itsas Pasealekuko petrilean, “e zer ari haiz” diotsonean, itsaso beltzaren gainean; edota txalupan, ea titiak ikusi nahi dizkion galdetzen diolarik, halako batean Abel itsas azpitik kaxalotea bailitzan agertu eta ur txorrotak sudurretik, ahotik eta belarrietatik botatzen dituela: “zer ari zarete?” galdetuko die; orobat, Abel eta Marga sexu

harremanak izatera itsasoaren gain-gainean dagoen Urgulleko parketxora joaten ziren, kanposantu txikira, eta han gertatu ziren bortxaketa-hilketak...

Dena den, itsasoaren agerpenik esanguratsuen Samuelen kontakizun bati dagokio, Ene Jesus-en *mise en abyme* gisa funtzionatzen duena. Bere buruari etengabe istorioak kontatzen dizkion protagonistak eredutzat du Samuelen kontatzeko modua. Behin batean, itsasoan galdutako gizon baten istorioa kontatu zion, protagonistak bere oraingo egoerarekin identifikatzen duena.

“Bi besoak jaso zituen esku ikolduez airea heldu nahirik, urartean galtzeko zorian legokeen gizonak bezala, eta niregana bueltatu zenean itsas belarren eta zilo itsuetako arrain ezezagunen presentzia gosetiaren beldurra jasan zitekeen haren begi zurituetan. Hala ere niri begiratzen zidaten, mutuaren presentzia isila ignoratzen zuten fijezia arraro batez, eta begiratzen zidaten eran ur hotzaren hozkada sentitzen nuen artikulazioetan, eta itsasoaren bakardadeak besarkatzen ninduen, besoak arrain lehertuen moduan astinduz bizirik iraun nahi lukeen gizona bezala. Ni ere.”

“Ni ere uhinek murmurio isilean promenatzen duten heriotzaren esperoan, zain batzuetan, heriotza orro haserrez agintzen dutenean edo zaplada erritmikoetan, mendebalak ordenatuki bultzatzen dituenen. Esperoaren angustian, heriotza desiratzen hasia ziur asko, besoak tripaz gora flotatzen utziz izar gabeko itsasoan abandonatzen denean.”

Protagonistak miresmenez gogoratzen du Samuelen kontraera: “Nolabait ere narrazioaren detaile bakan baina konkretuez baliatuz, jestuei esker ziur asko, nahiko garbi esplikatzen da pertsonaiak sufritutako etsipen prozesua. Lehendabizi beso astintzea igeri egin nahiaren edo salbatu nahiaren adierazgarri bezala, besoak abandonatzea gero, ‘besoak tripaz gora flotatzen’ uztea esan zuen literalki, salbatzeko esperantzarik gabe ere oraindik flotatzen, hau da, bizirik mantentzeko desioa espresatuz, eta azkenik etsipen osoaren seinale bezala, itotakoen postura klasikoenetako bat aukeratuz, bi eskuak buru atzera eramanez zeruari bizkarra eta itsaso sakonari begiak eskaintzea.”

Samuelek dio: “Ehunka, agian milaka arrain izanen dira, buruz behera flotatzen dagoelarik bere begiak husteratu urreratuko direnak”.

Harrigarria da historiaren amaiera, ezustean naufragoak labana atera eta zainak ebakiko ditu: “‘Uraren eta haize hotsaren arteko ekilibrioak, isiltasunaren antzeko ondorio bat sortzen zuen’. Horrelako zerbait esan zuen Samuelek ahots lehorrez oso baju hitz eginez eta niretzat bakarrik ari izan balitz bezala bukatu zuen historia. Gizona, egunsentiak laranja kolorez tindatzen zuen itsaso bare batean, bere behatz intsentsibilizatuz puntarik

gabeko eta zilarrezko ainguraz hornitutako marinel labana ireki nahian deskribatuz.

‘Apenas bi odol tanto deskoloretu eta hotz irten ziren eskumuturrean ezpain heze bat bezala loratu zen irekiduratik’ esan zuen beste mundu batetik mintzo litzatekeenaren ahotsaz.” (72-74)

4-ANIMALIAK. BENITOREN ZERRIA

Ugaztunen artean, Saizarbitoriaren animalia enblematikoa zakurra da. Bere alaba batek zakurrak ditu, eta, Donostiatik kanpo dabilelarik, Saizarbitoriak egunero ateratzen dizkio, sarritan Urgull aldera. Hamaika pauso-ko zakurrak mehatxu eta herio igarle dira Iñaki Abaituarentzat. Eta Gudari zaharraren gerra galdua-n Mirenen guraso hilen eta zumardiaren artean atzera eta aurrera dabilen zakur zaunkaria duzu Saizarbitoriaren literatura osoko animalia agerpenik zirraragarriena. Dena den, gerra zibilari loturik ikusiko dugu zakurra, bosgarren atalean, eta hemen gerra zibileko beste protagonista ugaztunaren kasua aztertuko dugu, Benitoren zerriaren kasu bitxia.

Bihotz bi. Gerrako kronikak-eko eta Bi bihotz, hilobi bat-eko protagonistak berdinak dira funtsean, eta, hain duenez hasieratik barneratua ilustrazioaren ideologia eta sentimendua, “entziklopedista” deituko baitiogu. Gerora Martutene-n Faustino Iturbe gisa agertuko da. Bere hausnarketa: “Jakitea eta Arrazoia gizakiaren ezaugarriarik nobleenak direla uste dut; sentimenduen eta instintuen gainetik gure bidea gidatu eta argitu behar lukete”. (Bihotz bi, 7)

Emazte Floraren etxean bizi da entziklopedista, andrearen gurasoekin, “andrin etxin, apopilo”. Benito du izena entziklopedistaren aitagarreba. Artaxonakoa da, gizon ona, frankistek atezain lanpostua eman zioten Donostian, eta Floraren amarekin ezkondu zen, ezker abertzalekoa izan arren. Emazteak mespretxatu egiten du Benito, astapotrotzat jotzen du, ezjakintzat, euskaraz ere ez daki... Ama-alaben harremana hertsia da, erdi intzestuzkoa, eta gizonak sarkinak zaizkie. Ene Jesus-en bezala, baita Bihotz bi-n ere zeharka, gurasoen eta seme-alaben larregizko hurbilketak, zein intzestu errealak, hilketa ekarriko du.

Saizarbitoriaren obra osoa da intzestuaren eta endogamiaren oso aurkakoa, giza harremanetan zein aberriarekikoetan. Euskaldunek osaturiko bikoteek ez dute atarramentu onik, euskaldunen odola nahasteak ondorio txarrak dauzka, itogarriak. Martutene-ko Harrik zein Juliak garbi usaintzen dute zorion posiblea Pedro Ruizekin dutela, ez Martxelorekin ez Martinekin. Eta odolik atzerritarrena duen Lynnek denak dantzan jarriko ditu.

Harira: entziklopedistak gero eta harreman estuagoa izango du Benitorekin, elkarrekin ikusten dituzte marrazki bizidunak, elkarrekin edaten dute Kanoieta elkartean... Benito ia ez da mintzatzeko emaztearekin eta alabarekin, euskaraz egiten baitiote; aitzitik, suhiarekin, gazteleraz, komunikatiboa da, are berritsua. Sarritan aipatzen dute txorizoen gaia. Dena den, Benitok entziklopedistari kontatzen dizkion istorioen artean politenetakoa da gerra zibilean zerri bat atzera eta aurrera eramatea izan zuela zeregin nagusi. “Un cuto, cagüen Dios, más grande que tu suegra.” Maiz hartzen du Benitok zerria hizpide. Zerria garraio Espainian barrena, soldadu franko ibili zen lantegi deigarri horretan gerra zibilean. Benitok-eta ebatsi egin zuten beren zerria. Eta gerran, abentura eta larrialdi handienak zerria ezkutuan gobernatzen eta fronte batetik bestera manta azpian gordeta eta modu txarrean garraiatzen pasatu omen zituen Artaxonakoak. Adibidez, Terueldik Euskal Herriraino zerriarekin batera etorri zen, kilometro eta egun asko, eta horrek harremana sendotu egiten du: sarritan zerriaren ondoan egin behar izaten zuen lo.

Halako batean, Benito gaixotu eta hiltzera doa, birikeriak jota. Ohean etzanda pasatzen ditu egunak. Entziklopedistak ez daki zer esan behar zaion hiltzera doanari, eta hasiera batean txorizoaz mintzatzeko zaio, baina Benitok erantzunik ez. Txorizoak errazki bideratzen duenez zerrira, gerrakoaz galdetzen dio, ea ba ote zuen izenik. Busti egiten zaizkio Benitori begiak. Eta bere azken zirkin burua ezker eskuin mugitzea izango da, zerriari ez ziotela izenik eman adierazteko, beharbada. Orduan begi hezeak okertu eta hil egingo da.

Entziklopedistaren kasuak primeran erakusten du Saizarbitoriarentzat gizakion isuri naturala zoritxarrerako dela: Benito hil egin da, eta entziklopedistak, bere burua urduritu eta zigortzeko baizik balio ez duten ideiak gogoan etengabe erabiltzeko joerari men eginez, Benitori bizirik zela aski jaramonik egin ez izana leporatzen hasiko zaio bere buruari. Atsekabetu egiten du gerrako zerria hil ote zuten galdetu ez izanak, edo nola hil zen, hari ere zerriei dagokien sanmartina heldu ote zitzaion. Doluak eta erruak eragiten dioten hunkimendua konpentsatzeko fantasia zoragarrien protagonista egingo du Benitoren zerria: Artaxonakoak 37an Donostian sartu zirenean Ulian libre uzten zutela, eta handik ibiltzen zela jare eta bozkarioz hortentsia urdinen artean. Egunez maiz erabilitako fantasiak gaueko ametsetan eragina izaten dutenez, entziklopedistak behin baino gehiagotan egingo du amets zerriarekin. Gutxitan erabiltzen ditu Saizarbitoriak ametsak: ondo kontatu baditut, amets ametsak ez dira zazpi baino gehiago Saizarbitoriaren obra osoan. Halatan, garrantzi berezia eman behar zaio Bi bihotz. Hilobi bat-en entziklopedistak eginiko aitorpenari, alegia, zerriarekin egin dituela bere ametsik zoragarrienak, zerria hortentsia ederretan etzanda: “kontua da zerriarengandik banatzerakoan Benitok izango zuen sentimendu gazi-geza nabari dezakedala neuk ere, eta zerria hortentsia artean etzanda nekusala izan ditudala neure bizitzako ametsik gozoenak.” (24)

Entziklopedistaren ametsak, Benitoren zerria hortentsien artean datzala, gizatasunarekiko eta zehazki gerra zibilarekiko uztarritik askatzea adierazten du; askatze hori ametsera mugatzen da ordea, esnatu bezain laster berpizten baitzaizkio neurosiak eta gerra-mamuak. Datorren atalean giza neurosia aztertuko dugu eta hurrengoan gerra zibila.

5-GIZAKIA. HERIOTZAREN BELDURRA

Hiru dira Saizarbitoriaren protagonistei gogorkien erasaten dieten pasioak: errua, jelsia eta beldurra. Hiru eleberri potoloei buruz esan liteke, apur bat artifizialki bada ere, indartsu erakusten baitituzte eta nahasturik hiru sentimenduok, Hamaika Pauso oroz lehen beldurrari dagokiola, Bihotz bi jelsiari eta Martutene erruari.

Ematen du pasio gaizto horietako bakoitza denbora-gezi bati lotzen zaiola: iraganetik letorkiguke errua, orain nozitzen duzu jelsia eta beldur nagusia heriotzari beldurra da, ezinbestez datorkigunari. Ordea, interferentziak dauzkagu: entziklopedistak “nostalgiaren nostalgia” sentitzen du, “maitemina itzulera sentitzeko desioa”; Abaitua ginekologoa, berriz, orain txarto egoten da gero paira dezakeen errudun sentimenduagatik; ginekologoaren eta Martinen jelsia, bestalde, retrospektiboa da batik bat; eta beldurra, azkenik, iraganetik datorkigun beste exkrezentzia bat ere bada, garaiz kanpo baitabil gure baitan. Fusilatua izatera doanari alferrikakoa zaio pixak irten dakion. Beldurra gorputzaren erantzun fisiologikoa da zema erreale edo alegiazko bati: izerdi hotza bekokian, bihotz-taupaden bizkortzea, begi-niniaren dilatazioa, tentsioaren jaistea, kaka egitea... Erreakzio horiek ondo zetozkigun hartzaren mehatxutik ihes egiteko, baina sobera ditugu gaur egun beldurra eragin ohi diguten trantzeetan. Are desorekatu, ergel eta patetikoagoa egiten dute gizakia. Bestelako erantzunak beharko genituzke. Saizarbitoriak aipatzen duen beldurraren beste ondorio honek ez dirudi gizakiarentzat oso praktikoa, ez iraganean ez orain: “ideia finko eta zentzugabeen sareetan preso” uzten baikaitu eta pentsatzea eragozten digu, estualditik libratzeko beharrezkoen litzaigukeelarik.

Heriotzari dagokionez, alde batetik, animaliangandik zerk bereizten ote gaituen aukeratu behar izanez gero, Saizarbitoriak funtsezkoagotzat jotzen du, arima edo mintzamina baino, hiltzeko garaia jakitea. Gizakia bere hildakoak ehortzen dituzenez geroztik da gizaki, eta “haurrak heriotzaz jabetzarekin hartzen du bere indibidualtasunaren kontzientzia”.

Bestetik, litekeena da, Hamaika pauso-n iradoki zaigunez, heriotzaren ikarari buruzko gogoeta batek garrantzi berezia izana Saizarbitoriaren bilakaera ideologiko pertsonalean. Garai batean, Saizarbitoriak hitzaldi marxistak ematen zituen. Halako batean, ohartu zen heriotzaren angustiaren inguruko

ohiko ikuspuntu marxistak ez zuela asetzen. Hamaika pauso-n, Abel Osa maoista ortodoxoarentzat, heriotzaren beldurra sentimendu indibidualista eta intsolidarioa da, zinezko problemarik ez duenaren problema, burgesiak bere elkartasun ezagatik ordaindu beharreko penitentzia. Gainera, heriotzak berak baino gehiago heriotzaren inguruko liturgia ilunek ikaratzen gaituzte: hilbeila, lutoa, katafalko izugarriak, Jainkoaren hira, “kandela luzeen argi espektrala”... Erljioek sartu digute heriotzaren ikara bihotzean. Apaizek hedatu dituzten sineskeria eta zeremonia goibelengatik ez balitz, naturaltasunez onartuko genuke heriotza, beldur barik.

Abaituaren iritziz, berriz, apaizak heriotzaren ikaragarria erabiltzera mugatzen dira, ez dira heriotza ikaragarri izatearen errudun. Iraultzailerik engaiatuenak burgesik egoistenak bezain ankerki senti dezake heriotzaren beldurra. Beldur hori baretu eta exorzizatzeko sortu dira liturgiak. Herio, errito eta espektraltasun guztia kendu ondoren ere, “isil eta izugarri” litzaiguke, “inoiz baino izugarriago, beharbada. Haur abandonatuenak ez du bere eskuetan beste esku bat sentitzeko premia handiagorik, hiltzear dagoenak baino”.

Ikaragarria ez da hiltzea, gertaera bera, baizik hil behar dugula alde zurretik jakitea. Krudela da gizakia bere hilkortasunaz jakitun izatera kondenatzen duen patua, tristea heriotzaren irudiak kutsatutakoaren bizimodua. Abaituaren baitan lotuta daude heriotzaren beldurra eta bizitzarena. Halatan, ez da heriotzaren aurka matxinatuko; aitzitik, etsipenez makurtuko da heriotzaren aurrean. Eta heriotza goitik behera eta umilki onartzearekin batera gaindituko du edozein beldur.

6-EUSKALDUN. GERRA ZIBILA

Oroitzapen mingarri batzuk ezin dira gainditu, ezin zaie buelta eman. Traumaz gerozko egun guztiak pozoitzen dizkizute, hiltzeko ordua heldu arte. Saizarbitoriak Gudari zaharraren gerra galdua-n gudariaren ordulari zaharraren behin betiko gelditzeaz adierazten du ezin aurrera jotze hori. Duela berrogei urtez geroztik inongo arazorik eman ez dion arren, gaur goizeko lau eta erdietan kolapsatu zaio Omega eskumuturrekoa (Abaitua idazlearenaren berdina), berrogeita hamar urte lehenago hanka galdu zuen ordu berean: iragarpen txarra, balbea.

Gerra galdu arren, ondoren beren buruarekin bakean biziko direnak Amiano adiskidea bezalakoak dira, kontalari onak. Goitik behera sinesten dute beren buruari eta besteei kontatu dietena: gerra galdu genuen baina duintasuna ez. Une oro egin genuen egin beharrekoa, esaterako Santoñan. Eta abar. Amianok ez du onartzen azalera garden hori lausotuko dion galdera edo zalantzarik. Ondorioz, gudari zaharrak ez dizkio galdera eta zalantza horiek adieraziko, beharra sentituko badu ere maiz. Lagun-taldearen adostasuna

arrakalaten duten eta arrotzak zaizkion pentsamendu horiek barneratu egiten zaizkio, itsatsi: “amaiera arte borrokatu behar genukeen Santoñan, edo Errepublikari errendizioaren berri eman, behinik behin”. Are: “gerran sartu izan ez bagina, hobe”. ( )

Gerra ostean leku madarikatua izan zen Burgos galtzaileentzat. Gudari zaharrak, Amianok eta bestek sufritu egin zuten Burgosen. Lagun ugari fusilatu zizkieten. Angel Otaegi eta Daniel Zabalegi ere inguru hartan fusilatuko zituzten. Amianok eta gudari zaharrak elkarri hitz emana zioten inoiz ez zirela Burgosera itzuliko. Hala ere, Adolfo Suarezek adierazi berri du gerrako zauriak sendatu behar direla; elbarri gelditutako galtzaileei ere pentsio bat jasotzeko aukera eskaini die. Hasiera batean, gudari zaharrak hitza jan eta Burgosera joateko asmoa adierazten dio Amianori, hau nahigabetuz. Dokumentu eta akta korapilatsuak bete behar ordea, lekukotza eman behar notarioaren aurrean. Notarioa desesperatu egiten da gudari zaharren kontakizunekin. Hauentzat hil ala bizikoak izan ziren xehetasunak ez zaizkio interesatzen, hari burokratikora jo nahi du beti lehenbailehen.

Bestalde, gudari zaharrak Burgosen muinoa erakutsi beharko dio medikuari. Aurretik prostituta bati dio erakutsia; eta azken aldian medikuari, azukrearen erruz zauria gaiztotzen baitzaio. Umiliagarria zaio benda erantzi beharra, “muinoi itsusia noiz azalduko zain” (28), ez du inoren aurrean berriro biluzteko gogorik.

Halatan, Burgosera beharrean hanka galdu zuen ingurura hartuko du Donostiatik taxiz, Elgeta ondoko Aszensora. Taxian doala, Omega ordularia beti ere lau eta erdietan, gerrako oroitzapenak datozkio eta bide ematen die. Frontea sei hilabete eta erdiz egon zen geldirik Asensiomendin eta Intxortan. Trintxeratik gudariak Uberako ibarreko Loxeta baserria ikusten zuen, eta hango alaba Miren. Heinkel eta Junker-en bonbetatik babestera baserri ondoko zumardi batera joaten ziren Loxetakoak. Maitasunak bultzatuta, hantxe elkartu ziren behin batean gudaria eta Miren. Aurrerantzean, goizeko bederatzietan eta arratsaldeko lauretan eta seietan Miren baserriko atarian zapi bat astintzen agertzen zen, gudaria maite zuela adierazteko.

Loxetan, Mirenen gurasoez gain, amona itsua ere bizi zen. Bazuten, halaber, zakur txiki bat, zaunka izugarri bortitza zuena, “eta zorrotz entzuten zen inguruko isiltasunean.

Halako batean, zaunka haren oihartzun izugarria bailitzan, zerua urratzen entzun zen iparraldetik hegoaldera. Eta konturatzerako, Heinkel 51 batek ibarra gurutzatu zuen eskuinetik, Intxorta gaineratik, berriro ere goitik behera eginez itzultzeko. Eta lurretik metro gutxira, hegoetatik zerion sua Loxetatik zumardirako bidean barreiatu ondoren, etorritako norabidean desagertu zen atzera, airean urruma moduko bat utziz, zakurraren zaunkak laster bentzutu zuena; Julienez gorputzetik emaztearen gorputz ondora korrika zakurra, batetik bestera -ahoz gora etzanda baitzeuden biak, hamar-hamabost

metroko bitartean-, etengabe zaunkaka eta korrika, zeinen ondoan geratu ez zekiela." (82)

Prismatikoekin zekusan gudariak trintxeratik baserriko zakurra aitaren gorputik amarenera eta buelta, zoro lez. Ondoren, zumarditik baserrira ekin zion zakurrak atzera eta aurrera. Gudariak irudikatu zuen Miren zumardian ezkutaturik egongo zela, eta amona itsua baserri barruan.

Orduan erori zen hanka eramango zion bonba. J.J. Lasa doktoreak belauna eta berna elkartzen dituzten zainak ebaki zizkion, hobeto bildu eta odolustu ez zedin, eta gudaria Elorrioko ospitalera eraman zuten anbulantziak. Bien bitartean, Amianok hanka hartu eta Aszensioko ermitan lurperatzeko asmoz abiatu zen. Etsaien esku zegoen arren, leku sakratua zen, bederen. Baina handik berrehun metrora ehortzi behar izan zuen, lurra baionetaz zulatuz.

Bien bitartean, gudariak ezin zituen gogotik aienatu Uberako irudiak, zakur zaunkariaren joan-etorriak gorpuetatik zumardira.

Gudariak Basurtoko ospitalean jakin zuen Mirenek, gurasoak galdu ondoren, amona Elgetaraino igo zuela, eta han, apaizak etxean babestu zituen arren, mairuek hil zutela. Soilik orduan etengo zitzaion buruan etengabe errepikatzen zitzaion irudi-segizio hura: "Mirenen gurasoak belardian etzanak, eta zumardia eskuinera; zakur zaunkaria senar-emazteen gorpuetatik zumardi barnera, eta handik, zaunka egiteari utzi gabe, atzera gorpuengana, behin eta berriz azalduz eta desagertuz, lasterka." (91) Hori guztia da notarioak eta burokraziak baztertu nahiko dutena.

Gerraz geroztik gudari zaharra ez da Aszensiora itzuli. Orain taxitik jaitsi, eta, ermita aurrean duela, hanka gutxi gorabehera non egon litekeen kalkulatu eta lurra aterkiaz zulatzeari ekiten dio. Arratsaldeko eta Omega zaharreko lau eta erdietan bihotzekoak jo eta hil egiten da. Biharamunean, hedabideek albistea zabaldu eta inguruko jende mordoa igoko da ermita inguruetara lurra zulatzera, batez ere gazteak, gudari zaharrak hasitako bilaketari jarraituz, zehazki zeren bila ote dabiltzan arrastorik ere ez duten arren.

7-AITA. ASABA ZAHARREN BARATZA

Irganaren zama gainetik kentzeko ezina nabarmen ageri da, halaber, Asaba zaharren baratza-n, Polikarporen aitaren heriotzaren kontakizunean. Polikarporen aita 52 urte lehenago gertatutakoak itotzen du, erru sentimendua ezin du arindu, bere heriotzaren unean ere iraganak kateatuta dauka, 78 urteko agure hura bezala, hiltzera zihoala oraindik ezin baitzion susmatzeari eta bueltak emateari utzi, 50 urte lehenagoz geroztik bere emaztea zenak zinez galdu ote zuen berarekin birjintasuna. Ez zekien Koldo Izagirrek frogatua duela birjintasuna inoiz ez dela galtzen.

Gudari zaharraren gerra galdua-n ulergarria da oroitzapenen zamak biktima itotzea, hain izan baitziren lazgarriak gertaerak eta ondorioak; aldiz, Polikarporen aitaren zamak arinagoa dirudi, ez izaera eta bizialdi oso bat hondatzeko bezain astuna bederen, eta horretxegatik da esanguratsuagoa gudari zaharrarena baino, aztertzeko orduan iraganetik datozkigun erruak eta damuak nola hausten diguten bizitza, alegia, oraina. Geroari beldurrak ere, are itxaropenak, irudimena darabiltenak, oraina honda diezagukete; baina oroimenak du oroz gain Saizarbitoria kezkatzen, ez horrenbeste etorkizunak.

Bestalde, Ehun metro-n bezala Asaba zaharren baratza-n ere semeak, narrazioko protagonistak, aitaren heriotzaren kontakizunaren bitartez adieraziko du batez ere aitarenganako sentimenduen antibalentzia eta nahastea.

Asaba zaharren baratza-n nabarmen ageri da aitaren heriotza sentimendu bakar batera ez murrizteko Saizarbitoriaren borondatea eta ahalegina. Hunkimendu triste bat izaten bada ere nagusi ataka horren berri emateko orduan, Saizarbitoriak mihian bilorik gabe erakusten ditu heriotzaren alde barregarri, gogaikarri eta nazkagarria (aitaren karkaxak etengabe garbitu behar hori). Are gehiago, Polikarpok aita hil dadin desiratu izana ere aitortzen du. Sentimenduen ugaritasun horrek aita bizi bitartean harengandik jasotako zamatik ezin askatzeak du euskarri. Askatzailea ere baitzaio Polikarpori aitaren heriotza.

Polikarporen aitaren bizitza debozio politiko handi batek eraginiko bihurrikeria etikoak erabaki du. Sabino Arana beneratu izan du beti. Sabino jarri nahi zion semeari, baina placenta previaren erruz jaiotzean ia hil egin zen, Saizarbitoria bera bezala, moja batek salbatu zuen, eta, San Polikarpo zenez haren kongregazioaren patroia, amak Polikarpo bataiatzea erabaki zuen, eta aitak onartu. Besteak beste, aitak beretzat nahi zuen izena ez eramateagatik izan du protagonistak bizialdi osoan semerik maitatuena ez izateko sentsazioa, bakarra izan arren.

Sabino Sukarrietan lurperatu zuten. Faxistak eskualdera hurbildu ahala, fundatzailearen hezurak profanatuak izateko arriskua larrituz zihoalarik, buruzagi jeltzaleek hezur horiek beste nonbait ezkutatzea erabaki zuten. Polikarporen aita, gerran taxilari lanetan zebilena, desehorzketan egon zen, jazoera historikoaren lekuko; eta berak eraman zituen erlikiak aurrena Bilbora eta hurrena Zallara, non sekretu handiz berrehortzi baitzituzten.

Polikarporen aitak, garraio lan hura baliaturik, Sabinoren hezurtxo bat ebatsi zuen, eta Felipe adiskide orobat taxilariak beste bat; falange bana. 37an gertatu zen lapurreta eta berrogeita hamabi urtez lepotik zintzilikaturiko zilindro txiki baten barruan eraman du. 52 urte ezkutaketa urdurian errudun.

Polikarporen aitaren heriotza akuilu bik azkartuko dute: batetik, Deia egunkariak maisuaren erlikiak Zallatik ostera Sukarrietara ekarri dituztela

kontatzeaz batera jeltzaleen dokumentu bat eransten du, 37ko desehorzketaren berri ematen duena, orduan bertan idatzia, zeremonian egon zirenak zerrendatzen dituena; eta Polikarporen aita ahaztu. Itzela izan arren disgustua, koitadutxoa denez, zuritu egiten du: “ni txoferra besterik ez bainintzen”.

Eta, bestetik, errematatuko duena: urte bi daramatzalarik ohean eri apaiz jeltzale bat datorkio azken aitortza egin behar duela aginduz. Polikarporen aitari burutik pasatu ere ez, gezurra esateko aukera, eta Sabinoren hezurra ebatsi izana aitortu beharrak larritasuna eta izua eragiten dizkio. Polikarpok, aita kontsolatzearren, jakinarazten dio azken aitortza ez duela zertan apaiz jeltzalearekin egin derrigorrez, ekarriko diola apaiz erdaldun bat. Horretan dabil aita hiltzen zaionean.

ZU ZARA NIRE ABERRIA

Gurasoengandik jasoriko tradizio makurrarekin zer egin: Asaba zaharren baratza-k konponbide bat iradokitzen du, transmisioari ukoa. Polikarporen aitak, hil zorian dela, semeari eskatu dio Felipe adiskide hil berriaren alaba bilatu eta Sabinoren bi hexurrak Sukarrietako hilobian berrehorzteko, gainerako hezurrekin batera. Orduantxe deitzen dio lehenbiziko aldiz aitak semeari Sabino, eta hau hunkitu egiten da. Behin aita hilda, eta Donostian alferrik bilatu ondoren, Sukarrietan bertan aurkituko du Polikarpok Sabine, Felipek ostutako falangea Sabino Aranaren hilobian sartzeko ahaleginetan. Bizkarrez dakuski Sabine eta honen besoaren mugimendu erritmikoak pentsamendu aitorrezinak eragiten dizkio. Dena den, ezin berrehortzi. Sabinekin kontatzen dio aitak ezarri ziola izena, amak Bioleta nahiago zuen arren. Bioletak atsegin du Poli izena. Falangeak Urdaibain urperatzea erabakiko dute, Aranatarrek ikurrina asmatu zuten Kanalaren aurrean. Sabinoren hezurak papertxo banatan elkarri idatziko dizkioten esaldiek ordeztuko dituzte. Polikarpok “zu zara nire aberria” idazten dio Bioletari, eta, Sukarrietatik Donostiara itzultzeko bereizten direnean, Bioletak deitu egingo diola agintzen dio.

Asaba zaharren baratzeako patatak pozoitsu gertatu zaizkie Poliri zein Bioletari, eta dirudienez bizimodu berri bati ekiteko prest daude, iraganaren katea urperatu eta etorkizunera zabalduetako oraingo maitasuna hartuta jarrera berriaren oinarritzat.

Nolanahi ere, Asaba zaharren baratza-ko bukaera hori dela onartuta ere, nahiz berez anbiguoagoa izan, ez baitakigu Bioletak zer idatzi dion Poliri, ezta deituko ote dion ere, Saizarbitoriaren gainerako bikoteen bilakaeraren azterketak ez digu baikorrak izaten uzten.

Saizarbitoriak batzuetan kalbarioak ez diruditen maitasun-harremanak erakusten dizkigu, baina bietako bat: edo ez dira bikote izatera iristen, bikotekideetako bat lehenago hiltzen delako; edo bestela bikote-bizitzaren hasiera baino ez digu kontatzen. Ez dute putzuan erortzeko astirik. Hain

zuzen, balirudike kontakizuna hasiera horretan ebakitzen duela, berehala etorriko den katastrofearen berri ez eman behar izateko, gomuta polita eta ilusioa babesteko. Hasten zara irudikatzen zer izan daitekeen Polikarporen eta Sabineren arteko elkarbizitza Urdaibaiko txangoa eta bi asteren buruan, eta negargura datorkizu.

9-a) ERRUA. ABAITUA ETA BORONDATEAREN PORROTA

Abaituak, Lynn ezagutu bezain laster, Max Frisch-en Montauk-en “Lynn ez da erru baten izena sekula izango” dirakur, eta bere egiten du. San Sebastianen antzekoa da ginekologo donostiarra, erruaren geziek zeharkatua. Neurosiak, gainera, denboraren geziak nahasten dizkio: orain beldur da etorkizunean iraganarekiko senti dezakeen nostalgiaz eta kulpaz. Barrualdeko geruzak oro eta biografia osoa kutsatzen dizkio erruak. Txikitako errudun sentimenduek ere sendatu gabe dirauzkiote (“diraute” baino zehatzago, soinu polita): Otzetan ehiztaria zuen inguruko jendea. Bera ere ahalegintzen zen, baina eskasa izaki. Halako batean, bazen ordua, txantxangorri bat bota eta harro eramane zion aitonari; aitona ez zen batere poztu ordea, eta ez dela txantxangorria hiltzea komeni jakinarazi zion kopetilun, xomorro kaltegarriak jaten baititu. Orduz geroztik, txantxangorri bat ikusten duen aldiro berpizten zaizkio Abaituari oroitzapen mingarri hori eta ondoriozko hobendun sentimendu astuna.

Abaitua eta Loiola berdin-berdinak dira, eta bi-biei zaie hori penagarri. Txitarroen tragedian Abaituari bere ahulezia semearen ispiluan antzematea egin zitzaion bereziki oinazegarri. Oro har, ez zaio bere burua laket; ezta semea ere, hortaz. Gainera, semearen begiradan nabaritu uste du errua botatzen diola bere izaera transmititzeagatik.

Senide eta maitasun harremanetan ez ezik, lantokian ere, ospitalean, erruak eragotzita dauka Abaitua, ezinduta, mutututa. Ezin ugazaben bidegabekeriak merezi bezala salatu, baliteke eta bere hobena, Teresa Hoyosen aurkako sexu abusua, ezagutzea, eta auskalo nola erabiliko luketen. Abaituaren oroitzapena: “Dena normala izan zen, sintomei buruz galdeketa egin, biluzteko agindu zion, normaltasunez, berretsi du, inongo asmo lizunik edo obszenorik gabe ez orduan eta ezta postura ginekologikoan jartzen lagundu zionean ere, baina, bat-batean, bere aurrean jesarri zenean, bere zango zabalduen artean, baginaren intimotasunean hatz hutsik sartzeko desioak hartu zuen. Eta hala egin zuen. Huraxe baino ez, esku larruak jarri gabe hatz arina eta luzea sartu eta barnean eduki segundo batzuetan. Besterik ez. Bere buruaren irudi biziotsuegia emateko beldur delako berritu du ez zaiola beste inoiz gertatu eta egin bazuen gehiago izan zela afektuaren eraginez plazer bila baino, berez nahiago zukeela eskutik hartu haren barrena aztarrikatu baino. Abusatzaile guztien leloa, pentsatu du.” ( )

Abaituari eskarmentuak erakutsi dio asmo edo ekintza mota batek errua sortuko diola. Zehazki, desirari amore emateak beti sentiarazten du errudun,

eta saihesten ahalegintzen da, baina ez du beti lortzen. Badaki Lynnenganako desirak ordaina ekarriko diola, baina hala ere ezin amata. Lynnenganako desira errudunaren ezaugarri bat da Abaituak soilik Lynni aitor diezazkiokeela bere errurik garratzenak, hots, semeari eta Teresa Hoyosi lotutakoak.

Lynnek Teresa Hoyosenaz errugabetzen duen egun berean, beranduago, ospitalean, Hoyos bera aurkitu, laprastada koldarraz geroztik ikusten ez zuena, eta honek ere errugabetuko du. Sentimendu tanatofilo pisutsua da Abaituaren errua, Gloria Victis estatuako soldadu eroria bilakatzen du, ezpata hautsirik zerraldo; bizirik hiltzen baitu. Baina Lynn aingeru biofiloak besoetatik heldu, erruaren gela hotz ilunetik atera eta zorionbidera hegaldaraziko du: ezustean, Abaitua kokoteraino dugu besteen errua, senide zein herrikide, bere gain hartu beharraz; sentimendu horren aurkako amorrak adierazten dio zinez ari dela sendatzen.

Gero, ausardia ere erakutsiko du: errua zinez dagokionak hartu behar du bere gain, kosta lain kosta. Ospitalean ume jaio berri bat sendagileen utzikeriagatik hil zen, baina amari sinetsarazi zioten bere erruz hil zela. Abaituak amari jakinaraziko dio zein den benetako erantzulea. Egun zoragarri hori amaitu baino lehen, Abaituak eta Lynnek bizia gurtuko dute, jaiotza batean lagunduz; jaiotza hitzak jaia barnebiltzen du. Abaituaren errugarbitasunak hementxe joko du gailurra. Lynn ziur da bere maitasunak erruaren pean itorik egondako Abaitua salbatu duela.

Amaieran, aireportuko altzo ilunean, inork hartzen ez dituen maleten buelta etengabeek uhal garraiatzailean, Abaituaren hegaldiaren akabera adierazten dute, erorikoa erruaren betiereko itzulerara. Ez dago gainditzetik.

Errudunaren begiez ikusi du Abaituak Gloria Victis-eko aingerua: hegoak bildurik. Balbetzat eta mala patatzat hartu du berehala Lynnek Abaituaren errorea. Maitasuna ezin da errutik bereizi. Ginekologoak Pilarren altzoan sartuko du berriro bere antzinako bihotz oinazetsua, maleta-garraiatzailea bezain grisa den Pilarren altzoan. Izan ere, Pilarrek dioenez, “nire erruak gorputz eta aurpegi eta begi grisak ditu.” Pilarrek Adolfo amorantearen laguntzaz gauzatu du Lynn elbarritu duen ebakuntza, erru grisa hiltzea desiratzeraino hanpatu diona. Zer egin dut, zer esango luke aitak. Lynnek paralisiaz ordainduko du Pilarren eta Abaituaren tartean sartu izana. Halatan, Lynn izango da Abaituaren erruaren izena.

9-b) JELOSIA. XARETATIK ZELATAN IRAKITEN

Saizarbitoriaren jeloskorrari iragana eta oroimena arerio eta oinaze-iturri zaizkio; aitzitik, Saizarbitoriaren obraren ikerlarioi lagungarri dakizkiguke,

besteak beste, jeloskorra hobeki ezagutzen ahalegintzeko orduan. Horra hor, barbarako, jakitate etimologikoa.

Euskaraz “jeloskor”ekin batera “jelos” dugu, eta “jelosia”, ziur aski frantsesetik ekarriak. Antzinako frantsesean “gelos” zegoen, “gelosie” eman zuena.

“Gelos” hori latin arrunteko “zelosus”etik eratorri zen, eta hau, berriz, latin berantiarreko “zelus”etik, zeinak grekozko “zelos” baitzuen jatorri. Eta hau “zeo”tik zetorren, esan nahi baitu “irakiten ari naiz”.

Latin berantiarreko “zelus”ek, dena den, antzinako frantseseko “zel” ere eman zuen.

Gure “jelos” horren jatorri den latin arrunteko “zelosus” eleak kezkatu eta lehiatsu esan nahi du. Jelosia adikzio antzeko bat litzateke, menpekotasun morbido bat. Ene Jesus-eko protagonistak, entziklopedistak zein Martinek, Saizarbitoriaren jeloskor prototipikoek, maitearenganako ezohiko eta desorduko zeloa erakusten dute.

Biblian zelotea judu abertzalea da, Jainkoaren eta Toraren kezka eta zeloa erakusten duena, beti prest odola eta bizia Jainkoaren zein liburu sakratuaren alde emateko.

“Zelo” berbaren adieren artean badago gehiegizko presa, ardura, debozio eta sugarrarena, kausa zein lagun baten alde. Badu fede itsuaren konnotazioa, ergelkeriaren mugan. Paul-Laurent Assoun-en ustez, fanatismoa litzateke zeloaren berezko gehiegikeriaren adierazpen burutua. Maitearen fanatikoa duzu jeloskorra.

Jeloskor diren heinean, Ene Jesus-eko protagonistaren, entziklopedistaren eta Martinen ezaugarri nabarmenetakoa da beti dabilzala zelatan, egunez zein gauzez, halaber ametsetan. Martutene-ko Atarikotik pintatzen du Martinek bere burua zelati gisa, eta aurrerantzean Juliak grina horren hainbat alde eta hainbat gauzatze azpimarratuko ditu. Lynn zelatatuko du batez ere Martinek.

Edonola ere, ematen du “jelos” hitza XII. mendea baino lehen igaro zela frantsesetik euskarara, ez baldin bazen are lehenagotik pasatua zuzenean latin arruntetik.

Izan ere, frantsesez XII. mendetik aurrera lehenbiziko silaban “e”ren ordez “a” bitxi bat itsatsi eta “jalousie” bilakatu baitzen.

“Jalousie” hitza trobadoreen poesian agertu zen aurrenekoz, proventzeraz, 1135-1150 urteetan. Hemendik 1160 inguruko “Roman d’Énéas” delakora igaro zen, eta berehala oro harturiko frantsesera. Irudi luke “jelosia” hitza eta

“gortesau amodio” deiturikoa aldi berean suspertu zirela, eta ez da txiripa, maitea idealizatzeaz batera susmoak pizten baitira, azpitik orbandua ez ote den; jelsiak maitea kezka desiratzea eta lehiakide baten itzala biltzen baititu.

Dena den, nondik datorkio frantsesezko “jalousie”ri “a” hori, latin arruntean “zelosus” bazen, euskaraz “jelosia”, espainolez “celos”? Dirudienez, “jal” hitzak kutsatuta erantsi zioten frantsesek, eta antzinako frantsesez “jal” oilarra zen, jelsiaren sinbolo totemikoa, hegazti harroa, ezproi izugarriak beti ere gertu bere artasun eksklusibistaren alde borrokatzeko oilategian.

Beraz, XVI. menderako aspalditik zuten frantsesek “jalousie” elea. Alta, XVI. mendetik aurrera “jalousie” deituko zaio egurrezko edo burdinazko saretari ere, pertsiari, ikustea ahalbidetzen duena ikusia izateke. Euskaraz ere “zelosia” erabili izan da zentzu horretan, nahiz eta gaur egun maizago entzuten den “zursare” edo “xareta”. Nolanahi ere, bitasun horrekin jokatzeko du Saizarbitoriak hain maite duen Robbe-Grillet-ek jelsiari buruzko “La jalousie” eleberrian, estua baita jelsiaren eta behatzearen arteko harremana.

Jelostua beti dago begira, maitea eta lehiakidea ez lituzke sekula bistatik galdu nahi; entziklopedistak haien inguruan antolatzen ditu bere kezka eta ekintza guztiak, desira eta herra baturik, maitasuna eta gorrotoa, begitan ditu baina baita aldi berean begiko ere, ilunki. Martin zelosoa zelatia da, oroitzen zaharretan ere zelatan ikusten du bere burua. Dirudienez, Juliak beroki gorria jantzi zuen egun erabakigarri hartan zelatatu egin zituen amoranteak, hori uste du Juliak, bederen...

Saizarbitoriaren jelsokorrak, bestela, maitea eta lehiakidea aurrean ikusgarri ez dituelarik ere, irudikatu egingo ditu, Hamaika pauso-ko Abaituak Julia eta Zigor bezala txortan. Jelsokorraren ametsa baita ezkututik eta ikusia izateke maitea eta lehiakidea zelatatzea eta larrutan harrapatzea. Ikuskizun gogorra, bortitza, mingarria, liluragarria, gogoangarria.

9-c) AURREKARI ILUNA

Zein da Saizarbitoriaren obraren giltzarria? Ez da bakarra. Obrak baditu alde nagusi bi, gerra eta bihotza. Horren arabera, bereiz litezke batetik gizarteari eta historiari dagozkion giltzarriak, eta bestetik maitasun-harremanei eta arazo pertsonalei lotuak, pedagogiari begirako bereizketa artifiziala beti ere, Saizarbitoriarenean bildurik baitabiltza azken batean gizabanakoa eta bere herria. Dena den, bigarren multzoaren giltzarri bakar bat aukeratu behar izanez gero, infidelitasunaren gauaren eta amesgaizto errepikariaren aurrekari iluna litzateke agian hautagarrik sendoena.

Saizarbitoriaren protagonistak sekreturen bat izaten du, berak ere ezagutzen ez duena, inkontzientetik bere jokabidea eta, idazle delarik, bere obra ere erabakiko duena. Sekretua da Martinengandik Julia erakartzen duena.

Saizarbitoriaren obran, maizen errepikatzen den eszena infidelitasunaren gaua deitutakoari dagokio. Bihotz bi-n, bertatik bertara; Martutene-n, berriz, Abaitua ginekologoaren eta Martin idazlearen oroitzapen sarkin gisa, orainaldian txitean-pitean ezustean agertu eta maitasun-harremanak zapuztera etorria.

Gertaerak: gizonak abandonatua du afektiboki emaztea, gela desberdinetan lo egiten dute, ia ez dute hitz egiten. Gizonak beste harreman bat dauka. Emazteak gero eta ordu gehiago pasatzen ditu etxetik kanpo; gizonak uste duenez, beste andre baten etxean. Batzuetan berandu itzultzen da. Gizonak urduri itxaroten dio.

Behin batean, gau osoa pasatzen du kanpoan. Gizonak, itxaronaldi luzean, sardina-lata franko irekiko du, tabako-kirats hotza zabaldu, andreari pena ematearren.

Behin etxera itzultitakoan, andrea logelara doa, beroki gorria soinean, eta ohe ertzean jesartzen da. “Lo hartu dut”, dio. Eta, ondoren, “ni banoa”. Orduan gizona, zoro lez, belaunikatu eta “ez nazazu abandonatu” erregutzen dio, emaztea gerritik oratzen duela, negarrez. Andreak, azkenik, amore eman eta maitasuna egiterakoan “oraindik ez naiz garbitu” jakinaraziko dio gizonari. Gizonak artean ez du ondo ulertzen. Gero ohartuko da andreak adierazi nahi diola ez duela amorantearen esperma garbitu, eta bi gizon desberdinen semena barruan nahasteak higuina eragiten diola, promiskuitatearen adierazpen gordinegia zaiola. Nolanahi ere, amodioa egiten dute.

Hurrengo egunetan ere sutsuki joko dute larrua berriz eta berriz, elkarrekin aterako dira, bolada apasionatua. Gizona bere onetik aterata dabil, amodioaz edo auskalo. Elkarri egia esan behar diotela hitzartzen dute. Emazteak egia garrantzitsuak aitortzen dizkio, gizonak aldiz azalkeriak edo kurtsikeriak baino ez. Gizonak, behin emaztea alboan duela ziur sentitzen duenean, errudun sentiaraziko du, infidelitasuna gogoraraziz edozein aitzakia erabilita eta krudelki, eta erauzi dizkion aitopenak bere aurka erabiliz. Behin betiko matxuratuko da harremana.

Martutene-n zazpi urte igaro dira infidelitasunaren gauaz geroztik, baina gizonak ez du barkatu eta emazteak badaki gizonak ez diola barkatu. Gutxien espero duenean datozkio gizonari gau hartako irudiak, behin eta berriz. Martinek “Beroki gorria jantzita ohe ertzean jesarria dagoen emakumea” izeneko ipuin bat idatzi du infidelitasunaren gaua oinarri, eta “Maitasuna eta gerla” bere eleberriko leit motiv nagusia ere bada, Saizarbitoriaren Bihotz bi-koa den bezalaxe. Gizona hunkituta eta maiteminduta emaztearengana hurbiltzera doan aldiro, infidelitasunaren

gauari loturiko oroitzapen sarkin batek amorrarazi edo hoztu egingo du, urrutirarazi.

Aldi berean, Martinek amesgaizto errepikari bat pairatzen du: ate batetik bikote bat erdikusten du, neska gazte bat ohe ertzean eserita, izokin koloreko azpikogona batez jantzia; eta maskara batez aurpegia ezkututzen duen gizon batek ezkerreko eskua neskaren eskuineko besagainean jartzen du. Martin ez da ohartzen amesgaiztoak infideltasunaren gauarekin duen antzaz. Gero eta ozenago eta gogorrago entzuten den kanpai-durundak itzartzen du Martin amesgaiztotik, izerdi patsetan blai. Bereziki petralduta igaroko du biharamuna.

Irakurlea bai, konturatzen da amesgaizto errepikariaren eta infideltasunaren gauaren arteko antzaz. Elkarren ispilu dira? Ala aurrekari ilun komun bat ote dute, bata zein bestea eragin duena?

Lynn ohartzen da Martinek bezperan bere familiarekin egon denean egiten duela gero gauetz amesgaiztoa. Zerikusia izango du agian. Martinek ez du uste.

Harik eta egun batean arrebak jakinaren gainean jarriko duen arte. Arrebak diotso gurasoak bereizi behar direla, amak aita etxetik bota nahi duela. Aita eta aitaren erizaina. “Ese individuo y esa puta”, amaren hitzetan. Jakin ez dakite, baina amak usaindu du zein den Abaitua ginekologoak maltzurki bideratuta aita zaintzeko hartu duten neskaren zinezko lanbidea. Aitak oso du gustuko; amak bat ere ez. Arratsalde batean, ama-alabek erizainaren logelan ikusten dituzte: neska dominikarra ohe ertzean eserita, amaren azpikogona, izokin kolorekoa, jantzirik, eta Martinen aitak eskua besaburuan jartzen diola.

“Duela berrogei urteko estanpa bera”, arrebak Martini; “Zer estanpa?” Martin ez da oroitzen eta arrebak kontatuko dio: egun batean, Martin eri zela gainera, amak seme-alabak hartu eta Artzain Onaren ondoan zuten etxe batera eraman zituen. Gelaz gela atea ireki eta azkenik Otzetako neskamea ohe ertzean eserita ikusi zuten dute, izokin koloreko azpiko gona jantzirik, azkazalak gorri biziz margoturik, eta Martinen aita zutik, eskua besagainean pausatzen ziola.

Martinek biziki maite zuen Otzetako neskame hura; baita aita ere. Ikuskizun horren ondoren sukar handiz eta eldarniotan igaro zituen egun batzuk. Ostean, itxuraz, guztia ahaztu zuen. Ahaztutako ikuskari horrek, dena den, erabaki du eta erabakitzen ari da Martinen bizitza.

Izan ere, amesgaiztoaz gain, esan bailiteke ohartu gabe Saizarbitoriaren protagonistek eszena arkaiko hura esna ere errepikatu nahi izan dutela, kosta ahala kosta. Emaztea Otzetako neskamearen rola jokatzera bultzatzen dute, gizonak berak aitarena egin ahal izateko.

Mingarria zaie guztia. Gozamina bilatzeko joera baino indartsuagoa da, dena den, mingarria errepikatzeko irrika, errepikatu beharrekoa trauma-giltzarria baldin bada, behinik behin.

Horrek azalduko luke zergatik dituzten nahiago Saizarbitoriaren protagonistek emazteak, are estu, idor eta zakar zaizkielarik, amorante gazte eder maitagarriak baino. Bioleta eta Lynn bezalakoek zinez maite dituzte, baina elkarrekin daudenean gizonak emaztearen nostalgia izaten du. Zergatik? Emaztearekin errepikatu duelako bere nortasuna eta bizitza egituratu eta erabaki duen jatorrizko estampa. Amorantea atsegina da eta polita, baina ez dizkio geruzarik sakonenak ukitzen, aldendu egiten du aurrekari iluna errepikatzetik.

Edonola ere, Saizarbitoria ezkorragoa da Freud baino: inkontzientea kontziente egiteak ez du sendatzen. Martinek orain badaki zein den bere sekretua, zergatik den zelatari jeloskor bat, nondik datorkion neurosia. Eta hala ere ez du gainditzen. Infideltasunaren gauaren zein amesgaizto errepikariaren oinarrian zegoen aurrekaria jadanik ez zaigu ilun, argitu da sekretua; sufrikarioak indarrean dirau, haatik. Hori bai, orain arteko amesgaiztoa desagertu eta beste batek ordeztuko du, literaturari lotua: testua letraz letra isurbide batetik ziztuan desagertzen da, lasterregi hitzak identifikatu ahal izateko. Dena den, baten bat identifikatzea lortzen duenean ez du ulertzen, ezezaguna baitzaio hizkuntza.

Azkenik, Julia Martinen sekretua ezagutzera iritsi da, baina arrunta eta hutsala iruditzen zaio, ordezkagarria. Zentzu horretan, hain psikoanalitikoa dirudien Martutene psikoanaliaren aurkako zartako eder bat ere bada aldi berean. Martutene-ren arabera, gure nortasuna egituratzen duen sekretu ezkutu ponposo hori ez da ezdeuskeria barregarri bat baino, protagonistaren egolatriak neurritz gain hanpatua.

11- TRANSFIGURAZIO ESTETIKOA. SAIZARBITORIA, KANDINSKYREN TRADIZIOAN

Margolariak dituzu Saizarbitoriaren liburu biren izenburuko protagonistak: Rossetti-ren obsesioa eta Kandinskyren tradizioa. Deigarria gertatzen da euskal eleberrien panoraman. Bestalde, Rossettiren eta Kandinskyren lana garrantzitsua da bi nobela horietan, halaber Klimtena. Saizarbitoria bereziki sentibera da arte plastikoengana.

Hasier Etxeberriari kontatu zionez, marrazketaren bidez inguruko miresmena pizten zuen, bai eskolan eta bai etxean. Ikaskideek indio bat marrazteko eskatu eta donostiarrak indio eder askoa egiten zien. Hamahiru urte inguru zeuzkala hasi zen idazten, Pio Barojaren tankerako estampak.

Aldi berean, idatzizko estanpak irudiztatu egiten zituen. Trebea zen, "aitak harrotasunez erakusten zizkien bisitariari nik egindako lanak. Esku ona nuen eta etengabe jarduten nuen marrazten."

Baina, hamasei edo hamazazpi urte zituela, ustekabean, utzi egin zion: "ikusitako guztiak nintzela edozein gauza erreproduzitzeko, zernahi kopiatzeko, baina, hala ere, ez neukala alor horretan zer esanik."

Saizarbitoriak gazte-gaztetandik hausnartu zuen ez dela aski dagoena bere horretan erreproduzitzeko ahalmena, gauza ahal bezain zehazki kopiatzeko teknika menderatzea. Artistak baino hobeto egiten du hori argazkiak. Bere kabuz heldu zen Moneten eta Kandinskyren obra erabakiko zuen gogoetara. Donostiarrak uste du, pintoreak, benetako artista izango bada, esku ona izateaz gain, zerbait berea esateko behar duela ukan, eta hori espresatzeko gai izan behar duela. Orobat idazleak. (Bost idazle Hasier Etxeberriarekin berbetan 207-208).

Saizarbitoriak nobelistei buruzko nobelak ditu laketa, edo zinemari buruzko filmak. Ez abentura baten kontakizuna baizik kontakizun baten abentura; nobelaren beraren idaztea baita nobelarik interesgarriena. Unamunoren eta Ricardouren ideia hauek Kandinskyren tradizioari dagozkio. Gainera, donostiarrarentzat, batzuetan fikzioak hobeki adierazten du egia adimenaren ahalegin kontzienteak baino, esaterako, oroitzapenen berri xehero eman eta egia objektibotasunez gogoratzeko.

Monet eta Kandinsky hasi ziren argia eta pintura bera pintatzen. Argazkiaren agerpenak margolaritza irauli zuen. Monet ohartu zen zentzugabea zela argazkia agertu arte pintatzen zen bezala pintatzen jarraitzea. Margotutako gauzarekiko antzekotasuna sarriegi izana zen margolanaren balioaren neurgailutzat hartua. Gauza erreproduzitzen ahalegindu beharrean gauzak eragiten zion inpresioa margotuko zuen. Ideia horiek buruan pintatu zuen Monetek Kandinskyrengan eragin erabakigarria izango zuen "La Meule de foin", "Belar meta". Pluralean titi-parea adierazteko ere erabiltzen da "meule": "une paire de meules".

Kandinskyk Moskuko unibertsitatean Zuzenbidea eta Ekonomia ikasi eta hantxe ekin zion jakintza horiek irakasteari. Han ezagutu zuen Ania Tximiakin, bere lehengusina, eta ezkondu egin ziren. Esaten da beren arteko harremana intelektuala eta adiskidetasunezkoa izan zela gehienbat. Auskalo.

Kandinskyk berak kontatu du bi izan zirela Zuzenbidea eta Ekonomia utzi eta pinturari ekiteko arrazoi nagusiak: batetik, Wagner-en "Lohengrin" opera. Soinu eta harmonia segida bortitz hark sinestesian murgildu omen zuen. Ezustean, zeharo erreala zitzaion noten eta koloreen arteko harremana. Soinuak kolore bilakatu eta denak ikusi zituen bere adimeneko begien aurrean desfilatzen. Harmonia haiek marra basati eta zoragarriak margotzen zizkioten barne muinetan. Izugarria.

Bestetik, Moneten “Belar meta”. Kandinskyk dio lehenbizikoz **ikus**i zuela margolan bat zinez: “Katalogoak Belar meta bat zela zioen arren, ezin izan nuen ezagutu, eta horrek ezinegona eragin zidan. Gainera, uste nuen artistak ez zuela hain modu ilunean pintatzeko eskubiderik. Ez zitzaidan ondo iruditzen objekturik ez agertzea. Ordea, harriturik eta nahasturik, ohartu nintzen margolanak ez soilik harrapatzen ninduela, baizik oroimenean grabatzen zitzaidala: ezustean ageri zitzaidan begien aurrean, presente neukan bere xehetasun guztiakin. Oro egiten zitzaidan ulergaitz eta ez nintzen gai izan esperientzia haren ondorioak igartzeko. Garbi nabari nuena zen Moneten paletaren indar harrigarria, ordu arte ezezaguna niretzat, nire amets guztiak gainditzen zituena. ‘Belar meta’ri maitagarri-ipuinen ahala eta distira zerion. Objektua deskreditaturik gelditzen zen margo-elementu saihestezin gisa.” ( )

Bi bultzatzaile horiek eraman zuten Kandinsky modeloa kopiatzeko tradizioa irauli eta esateko zeukana bestela adieraztera, Saizarbitoriak biziki maite duen tradizio berri bat abiarazirik.

Dena den, pinturari loturiko esaldi enigmatikoagoak ere idatzi ditu Saizarbitoriak: “emakumeak pintatzen dakitenek lortzen dituzte, ez maitatzen dituztenek”. (Rossetti-ren obsesioa, 85)

12-IDAZLEA. ASPERTU ARTE ERREPIKATU

Oroitzapenekin, jendearekin bezala, distantzia egokia aurkitzeak lagunduko liguke eroso bizitzen. Filosofoek sarrien erabili duten fabula dakar Martutene-k, arantzurdeena: bakar-bakarrak, hotzez hiltzen gara; goxotasun bila jendartera heldu eta arantza sartzen diogu elkarri, elkar zauritzen dugu. Distantzia egokia behar. Oroitzapen barik, era berean, sakontasunik gabeko orainaldi axalekoa genuke, bizimodu amnesikoa. Baina kontuz, oroitzapen mingarriek joera baitute orainaldiaz jabetu eta hausteko.

Saizarbitoriarentzat idaztea sendabide bat da, bizitza izorratzen digun iraganeko oroitzapen mingarria uxatzeko tresna. Trauma eragin digun ikuskariaren ingurukoa da donostiarrari interesatzen zaion literatura. Horrela ulertu behar dira beharbada adierazpen enigmatiko horiek: ahaztutakoa gogoratu eta berriro ahazteko idazten dut. Alegia, trauma hain gogorra izan zitzaionez inkontzientean gelditu zen, Saizarbitoriak ahaztua du. Idaztearen bidez gogoratuko du, idazteak inkontzientea kontziente egiteko balioko dio.

Saizarbitoriaren obra bera da, horrenbestez, iraganeko itomenari erantzuten diona. Trauma nobela bilakatuta ahaleginduko da oroimina sendatzen. Ez du desiren mugatzea proposatuko, ez borondatearen irmotasuna, baizik eta transfigurazio estetikoak. Horregatik da hain bitxia eta paradoxakoa egiarekin duen harremana. Protagonisten trauma nartzisista eta jatorriko zauria aztertzea baldin bada kontua, eta herriari eragiten dioten

bidegabekeria hilgarrietan hatza sartu eta birak ematea, kolore zail bat hartzen dute ezinbestez aitormenak eta exhibizionismoak.

Transfigurazio estetikoaren baitan, errepikaren teknika psikoanalitikoak darabil Saizarbitoriak, Daniel Sibony-k arestian eraberritua: trauma eragin duen ikuskaria hainbeste bider errepikatu, azkenik aspergarri bihurtzen baitzaio traumatizatuari berari, eta baztertu eta ahaztu egiten du. Zenbat aldiz ez ote du aipatu eta kontatu infideltasunaren gaua? Hamaika pauso-n bazegoen jada, nahiz eta irakurle arruntok artean ezin genuen jakin zertaz ziharduen. Abaitua Susanari so:

“Ate ondoan zekusan, biluzik, konketa ganean makurtuta, eskuak bere espermaz garbitzen, ziur asko. Hori pentsatu zuen, bere hazi likina deserantsi nahian zebilela, eta pentsakizun hark samin zahar bat berpiztu zion.”

Nolanahi ere, Saizarbitoria ez da Freud bezain baikorra: trauma kontzientziara ekartzeak ez du sendatzen. Bistan da Martinen kasuan: arrebaren bitartez ohartu da zeren errepika den infideltasunaren gaua. Honezkero badaki. Hala ere, neurosia indarrean. Julia “etsia hartuta dago, hori da hitza. Beti espero izan du amesgaiztoaren misterioa argitzeak eraldatu egingo zuela. Egiaz espero baino gehiago fantasian aritu izan da inkontzientea kontziente eginez bere sintoma neurotikoak desagertu egingo zirelako ideiarekin, Gregory Pecki gertatzen zaion bezala Hitchcocken Spellbound filmean. Oroitu, Recuerda titulatu zuten filma gaztelaniaz. Julia sinetsia zegoen Martinen idazteko desiraren funtsean bere hutsune amnesikoa bete beharra zegoela. Gogoratzeko idazten zuen, bere neurositik sendatzeko, eta paradoxikoki neurosia bera zen idazlanean aurrera egiteko oztopo nagusia. Memoria berreskuratuz gero, idazketaren bidez pentsatzen zuen berak, neurosia gaingiduta gizon zoriontsua izatea lortuko zuen idazten jarraitu edo ez, Siziliara joan edo Martutenen geratu. Erabat galdu du esperantza hori.”

Eta traumaren errepika zenaren ordez, amesgaizto errepikari berri bat pairatzen hasiko da Martin, letrei lotua:

“Idatzitako testua letraz letra isurbide batetik abiada bizian desagertzen ikusten du hitz bat bera ere identifikatzeko astirik gabe, eta lortzen duen aldi bakanetan hitzek ez diote deus adierazten. Hizkuntza ezezaguneko hitzak dira ulertzen ez dituenak.”

Ziurtatu beharrekoa, edonola ere, beti eskura edukitzea zertaz kexatu. Lehen, orain eta beti, ni bizi naiz penatuki. Jarrera horixe da hain zuzen Ene Jesus-eko protagonistak, Abaitua idazleak eta Martinek beren amei leporatzen dietena. Eta, gurasoekin ez ezik gainerako jendearekin ere gertatzen denez, nazkagarri eta jasangaitzena zaiguna dugu preseski bete-betean errepikatzen.

Azkenik, irakurle, eta batez ere neurosirako baino gehiago eskizofreniarako baldin baduzu joera, nik bezala, ez pentsa Saizarbitoriaren arazoa pose literario bat denik. Deleuzek zioen eskizofrenikoen arazoak errealak direla, neurotikoenak ez. Eta egia da neurosia hobeto datorkiola literaturari osasuna baino, idazleak erdi berariaz elika lezakeela bere eritasuna; baina ez donostiarraren kasuan.

70 urte betetzera doala, Saizarbitoriak dio orain azkenik pozik ari dela idazten, gosal ondoren zenbait orduz tipi-tapa. Eta berehala: “kaka zaharra, zergatik ez nuen horrela idatziko orain dela hogeita hamar urte?” Eta oinazezko imintzio elektriko batek hartzen dio ez soilik aurpegia, baizik eta gorputz osoa. Benetako espasmoa, ezin urrutiago itxurakeriatik. Baten batek iradokiz gero ez dela ezinezkoa orduko idazkera sufrikariozkozik pasatu behar izana oraingo zorionera heldu ahal izateko, ziplo ebakiko du: txorakeria galanta. Nerbioetan ulertzen duzu zer den iraganean gurutziltzatua bizitzea, gurutzetik askatzeko hamaika esfortzu eginagatik ere. Gero eta aurpegi kristikoagoa ari zaio jartzen.

13-EGIA, ERREPIDE ERTZEAN LEHERTUTAKO ARRATOI

Errepikatzen digute arazoei buruz hitz egiteak arazoak konpontzeko orduan gehiago laguntzen duela isiltzeak baino, komunikazioa eta kontsentsua laudatzen dizkigute: Habermasen zaleen eta psikologo askoren eraso orokorraren aldeetako bat da. Ordea, alemanek dioten bezala, mintzatzea zilarra da, baina isiltzea urre.

Saizarbitoriaren eleberrietan, bikotekidearen mugak ezagutzea, eta norberarenak, ez da erabaki, hitzarmen edo solasaldi baten ondorio izaten, halaxe beharko lukeen arren ziur aski, baizik eskarmentuaren. Etengabe komunikatu beharrak arazo artifizialak asmatu eta puztea dakar, sarritan ez baitago komunikatzeko gauza handirik. Komunikazioak baino gehiago laguntzen du bikotekidearen sekretuekiko begiruneak.

Saizarbitoria bera da gure artisten artean bikotekideen arteko komunikazioa eta inkomunikazioa ausardia eta zehaztasun handienaz aztertu duena; eta, esan bezala, garrantzi handia ematen dio egiaren adierazpenari. Zenbaitetan, protagonistak sentitzen du bikote-harremana usteltzea eta desleialtasuna, bikotekideari egia garaiz esan ez izanak ekarri duela.

Beste batzuetan, berriz, egia desorduan edo lekuz kanpo esateak dakar hondamendia. Bi bihotz, hilobi bat-en, La comunicación en la pareja: claves del éxito irakurri ondoren, bikote protagonistak erabaki du papertxo batean besteari dagokion baina ezagutzen ez duen egia bat idaztea.

Gizonak, ondorioen beldur, orokorkeriak eta lelo kurtsiak baino idazten ez dituen bitartean, andreak gogor joko du iltzea: “Nazka ematen didate zure

hortzek, zikinak diruditelako”, edota “me da asco cuando me tocas las tetas y me besas en el cuello” (122).

Era berean, Bihotz bi-n, bikotea bolada eder bat igarotzen ari dela, besteari egia esateko zinak Florari aitorraraziko dio biok bakarrik egin zuten bidaia ofizialki zoragarri batean, Italian, autobusean zihoazela, zutik, gizonak Florari Malatestako gazteluaz azalpen historiko jantzi bezain luzeak ematen zizkion bitartean, italiar bat Florarengana atzetik hurbildu eta zakila ipurdian itsatsi ziola, eta Florak gustura utzi.

Protagonistak aurrerantzean ezingo du burutik uxatu berak emazteari datu interesgarri horiek ezagutarazi bitartean italiar maltzurak ziur aski bere baitarako “To Malatesta!” errepikatuko zuela barrez.

Saizarbitoriak dioenez, “idealizatu ohi da egia, eta batzuetan ez da errepide ertzean lehertutako arratoi bat baino.” (Bi bihotz, 129)

15-IRAGANA BERE TOKIAN. ERLIKIAK URPERA

Itsasoan sortu zen bizia. Egokia liteke itsasoa, orobat, biziaren oztopoa itotzeko, zahar astuna eta tradizio makurra ahazteko.

Ez da txiripa Gorde nazazu lurpean-eko jaiotza bakarrean, Polikarporenean, amak “placenta praevia” izatea, jaioberria hiltzat jotzea, Saizarbitoriari gertatu bezala, bestalde. Besteak beste, Saizarbitoriarentzat hain garrantzitsuak diren Proustek eta Freudek diote gizonaren maitemintzeek eta maitasunek amarenganakoa errepikatzen dutela funtsean: maitasun bakoitzak aurreko maitasunak islatu egiten ditu, era berezi eta desberdinean, noski. Baina, azken batean, amarena errepikatzen dute beharbada, berriro amaren barrura itzultzea baita nolabait maitearekin elkartzea.

Dena den, andrea hilobi izan daiteke Saizarbitoriaren protagonistarentzat, edo bestela itsaso. Ama itsasoa ere bada, eta isurki amniotikoa eta karena itsaso zati bat amaren baitan. Gu amarengandik gatoz, baina bizitza itsasotik dator. Sardina anbibalentea da: latakook oinazezko erregresioan laguntzen dio Saizarbitoriaren protagonistari; baina, aldi berean, pareko dituzu zakila aluan eta sardina bizia itsaso zabalean.

Gorde nazazu lurpean-eko arbaso nagusiak, protagonisten eta gure guraso espiritualak, Miren ama hila eta gudari zaharraren muinoa diren arren, iraganaren berunezko itomena, hala eta guztiz ere, azken narrazioan, Asaba zaharren baratza-n, narratzaileak eta Sabine/Bioleta emakume berriak

itsasora botako dituzte uztarri horiek. Bihotz bi-n zein Bi bihotz-en Bioleta Floraren osagarri zen nolabait; orain berriz Florarik gabeko Bioleta dugu aurrenekoz, oztoporik gabeko gardentasuna. Bioletak darama Polikarpo zama zaion tradizioaren hezurak urperatzera. Eta Bioleta berri hau da aurrenekoz Polikarpo narratzailearen izena bere horretan onartzen duena. Bestalde, itsasoak ama barnebiltzen du, amak itsasoa adierazten. Isurki amniotikoa eta karena itsaso zati bat da amaren sabelean.

Gu amarengandik gatoz, baina bizitza itsasotik dator. Itsasoak ama gainditzen du. Zakila aluan lasai eta pozarren, sardina da itsaso zabalean jostari. Orainaldia pozez onartzekotan aitaren muinoa itsaso beti zahar beti berri enigmatikora bota behar dugu behingoz.

Spinozak dioenez, gizaki libreak ez du batere pentsatzen heriotzaren gainean. Lurpera ditzatela hilek beren hilak, hila lurpera eta biziak asera. Kontua da behingoz ehorztea bizitzea eta andrearekin biltzea oztopatzen diguna: iraganeko zama, errua eta damua, neurosia, jelsia retrospektiboa, kontzientziaren ausikia, gerra, edo norberaren tentelkeria, nartzisismoa eta ganorabakokeria. Lurpean utziko ditugu betirako bakean, geure bizitza babestearren.

BENITO, ZENBAKI ORDINALEN NEUROSIAREN GAINETIK

Damutik eta kezkatik libre, orainaldi betean bizi da Bi bihotz, hilobi bat-eko Benito; bera da, Berritsuarekin eta Lynnekin batera, Saizarbitoriaren pertsonaiarik jakintsu eta zoriontsuena. Zerriaren eskutik ezagutu dugu.

Lehen begiratuan, ematen du “Benito” izenak Spinoza omentzen duela; oster, arretaz aztertuz gero nabari da Spinozarena baino Pirronen jarraitzaileagoa dela Benito. Saizarbitoriaren protagonista gehienak fundamentalistak dira, dogmatikoak. Itxuraz fundamentalismoaren kritikoak diren ilustratuak ere ilustrazioaren fundamentalistak dira. Aldiz, Benitoren jarrera da: Ez dakit gauza handirik, berdin dio, beharbada bai beharbada ez, auskalo. Ez da hain desberdina bizirik egotea eta hilik egotea.

Artaxonakoa sorkuraz, frankisten aldeko boluntario izan zen, patxadaz; eibartarra izan balitz patxada berdintsuz zatekeen errepublikazale: “Denei arrazoi ematen dieten horietakoa zen, edozer gauzarekin konformatzen zena, eta zoriontsu izateko txorizo zati bat, ogia eta ardoa besterik behar ez zuena” ( ). Sakoneko eszeptizismo horri esker bizi da kontent, hain zakarra den emazte abertzalearen alboan. Hori bai, ahal duenean marrazki bizidunak ikusten ditu litxarreriak jan bitartean, etxeko giro petralla barre algarra osasungarriz alaituz.

Saizarbitoria izan da lehenbiziko euskal idazlea frankista baten azalean sartu eta sinpatia handiz erakutsi diguna. Gainera, Koldo Izagirrek idatzi duenez, euskarazko lehenbiziko nobela modernoa idatzi du, orobat lehenbiziko nobela diglosikoa, eta lehenbiziko nobela zientifikoa. Biziki nahigabetzen du Martutene-ko Martin bera ez izanak ETako biktimengana merezi bezala hurbiltzen lehenbiziko euskal idazlea.

Kontuz ibili behar, dena den, “lehenbiziko” horrekin, donostiarraren protagonistak hondamendira amiltzen dituen indar makurren artean ez baita eskasena lehenbizikoaren lilura. Oraingo aukerak lausotu eta baztertu, gogoia iraganeko lehenbizikoan katramilatzeke, hura delakoan orduz geroztik etorri den guztia markatu duena. Abaituak karrikan zein ohean behin eta berriro darabil gogoan Max Frisch-en esaldia: “Emakume batekin, lehen aldi oro, lehen aldia da berriro”.

Emakumea protagonista duten Saizarbitoriaren eleberrietan, Egunero hasten delako-n zein Kandinskyren tradizioa-n, berebiziko garrantzia du lehenbiziko aldi sexualak. Ez batean ez bestean, protagonista gaztea ez da emamintza apurtu dionarekin geldituko. Saizarbitoriaren obraren azpiegitura psikologikoak Freuden eragina du, eta lehen aldiaren inguruan ere ematen du donostiarrak Freuden “Birjintasunaren tabu”-a aintzat hartu duela. Freudek dio esanguratsua dela hainbat eta hainbat herritan lehenbiziko aldia senarrak mamitu behar ez izatea. Emaztegai birjinak senarraren aitarekin edo apaizarekin jotzen du larrua, edota egurrezko idolo bati eskaintzen dio himena. San Agustinek kontatzen du erromatar ezkontzetan ohikoa zela emaztegaia senarrarekin elkartu baino lehen Priapo jainkoaren zakil erraldoiaren gainean esertzea.

Nondik nora hartzen da hain maiz senarrari eginiko mesedetzat emaztegaiaren himena besteren batek haustea? Enigma hori behar bezala ulertu ahal izateko, birjintasuna galtzen duenaren sentimenduak ezagutu behar. Freuden paziente femenino ezkonberri batek amets egin zuen desloratu zuen gizonari burua ebakitzen ziola, eta testuinguru honetan Freudentzat, noski, burua zakila da. Era berean, Anzengruber-en komedia batean, nekazari batek uko egiten dio zegokion neskalagunarekin ezkontzeari, bizitzaz oraindik deus ere ez dakielakoan. Beste gizon batekin ezkon dadin ahalbidetzen du, eta itxaron: behin neskalaguna alargundutakoan ezkonduko dira, ordurako ez zaio eta arriskutsu izango. Arriskutsu? Anzengruber-en obrak “Pozoi birjinala” du izena, eta Freudi gogorarazten dio suge-sorgintzaileak lanari ekin baino lehen sugeari zapi bati haginka eginarazten diola, bertan utz dezan pozoia, ondoren sugea nahieran erabili ahal izateko.

Hara giltza: desloratzeak gizonaren aurkako etsaitasuna dakar, lehenbiziko aldia pairarazi dionaren aurkako erasokortasun latza, kutsu patologikoa har lezakeena: frigidotasuna. Iharduki agresibo horixe litzateke birjintasunaren tabuaren kausa. Aipatu ohituren xedea, beraz, senarrari gaineratik kentzea da emakumeak sentitzen duen amorrua birjintasuna zulatu eta ebatsi duenaren

aurka. Freuden ustez, zoriontsuagoak izaten dira bigarren ezkontzak lehenbizikoak baino.

Esplizituki aipatu gabe, bere protagonisten bilakaeraren bidez, Saizarbitoriak ederki adierazi du kontraste hau: euskararen eta Euskal Herriaren hasiera enigmatikoarekiko jakin-minarekin hain sarkastikoak izaten diren ilustratu euskaldunek zeharo erabakigarri sentitzen dute lehen sexu harremana, sakratu. Abaitua ginekologoarentzat balirudike munduan ez dagoela emakume baten intimitatean lehen aldiz sartzea adinako gozamen sakonik. Bederatzigarren edo hogeita zazpigarren aldiaren aurkako tamainako aurreiritziak darabiltzanak derrigorrez amaituko du paziente baten aluan atzamar bi sartzen, behar ginekologikorik eta eskularrurik gabe. Benitori, aitzitik, orainaldian bizi denari guztia zaionez etengabe diferente eta berri, berdin litzaizkioke harrigarri lehenbiziko aldia, bigarrena zein azkenurrekoa, eta hori ezinbesteko baldintza da iraganetik libre bizitzeko, gizaki izan arren.